

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора філологічних наук, професора О. І. Іліаді
про дисертацію Руденко Марини Юріївни
«Арго, жаргон і сленг у європейському й американському мовознавстві:
історія і сучасний стан дослідження»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних
наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство

Вивчення соціальних діалектів у європейському мовознавстві має давню серйозну традицію. Не будучи ще самостійною галуззю нової науки, якою на початку ХІХ ст. стало мовознавство у його порівняльно-історичній іпостасі, не маючи власної методичної процедури, навіть не діставши власного термінологічного позначення, соціолінгвістика поступово виробляла свій підхід до вивчення ролі мови у суспільстві. А предмет дослідження уже давно потребував уваги саме мовознавців, оскільки зусиль етнографів і письменників явно було недостатньо. Це добре розуміли й представники американського мовознавства, яке методологічно залежало від європейського, однак зробило свій внесок у розвиток методики соціолінгвістичних студій, збагативши фактологічну базу загальної лінгвістики спостереженнями за розвитком англійської мови в нових культурних умовах.

За період від 30-х років ХІХ ст. до нашого часу (а саме цьому періоду історії соціолінгвістичної проблематики присвячено працю М. Ю. Руденко) зроблено чимало. Зокрема, соціолінгвістика має вироблений методичний алгоритм, чітко визначений об'єкт дослідження і свою історіографію. Власне, проблемам історії лінгвістичних досліджень подібного профілю присвячено солідну літературу, і сама по собі ця обставина спонукає поставити до дисертації особливо високі вимоги. Річ у тім, що фундаментальні класичні дослідження і велика кількість менш значимих праць, обов'язковим атрибутом яких є звернення до історії студіювання арго, жаргонів, сленгу, не вирішили проблем заявленої теми, проте задали високий рівень розроблення й інтерпретації матеріалу. Пор. праці В. М. Жирмунського, А. Доза, В. Д. Бондалетова і М. А. Грачова, методологічна вага яких зумовлена глибоким

розумінням сутності соціальних різновидів мови і знанням умов їхнього формування, а також дослідження О. Т. Горбача і Дж. Т. Носека, М. Кузмановича, цінні своїми висновками про різні аспекти аргю і джерела їхнього поповнення. Забігаючи наперед, скажемо, що дисертація М. Ю. Руденко в рамках поставлених у ній завдань відповідає таким вимогам.

Звернімося до «Вступу», де М. Ю. Руденко відзначає: «У мовознавстві до цього часу немає спеціальних комплексних праць лінгвістично-історіографічного характеру, в яких було би розкрито специфіку вивчення аргю, жаргону та сленгу в загальнотеоретичному аспекті» (с. 22). Дослідник, знайомий з історією вивчення соціолектів, яким присвячений досить довгий список досліджень, мав би піддати сумніву цю тезу дисертанта. Однак сумніви зникають при детальному знайомстві з текстом дисертації: звернення до бібліографічного апарату, який враховує основну (класичну і найновішу) літературу з теми, не виявило тут спеціальних масштабних праць, які би засвідчували попередній досвід історіографії питання. Отже, закономірний висновок, що досліджень такого профілю до цього часу не було! А між іншим, така студія вкрай необхідна для узагальнення основних досягнень цього напрямку мовознавства. Відповідно, актуальність дисертаційної праці М. Ю. Руденко не викликає сумнівів.

Автор ставить мету розкрити погляди мовознавців XIX ст. – початку XXI ст. на теоретичні проблеми соціальної діалектології (с. 24) і коректно конкретизує її в сумі завдань, порядок розв'язання яких зумовлює структуру дисертації, в якій логічно виділяються відповідні рубрики-підрозділи. В дисертаційному дослідженні використано логічний і зручний для сприйняття спосіб репрезентації матеріалу; автор використав однотипну модель представлення історіографії, що проходить крізь всю монографію.

Переконує добре обґрунтована наукова новизна дослідження. Його матеріал – положення наукових праць, присвячених вивченню аргю, жаргону та сленгу: монографії, лекційні університетські курси, статті, написані

українськими, російськими, англійськими, німецькими, французькими, чеськими та ін. мовознавцями XIX ст. – початку XXI ст.

Дисертація має прозору структуру: вступ, чотири розділи з висновками до них, загальні висновки, список використаних джерел і два додатки.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено його об'єкт і предмет, наукову новизну, теоретичне та практичне значення, перелічено використані методи і наведено відомості щодо апробації результатів дисертації.

У першому розділі «Лінгвістотіографічний аспект дослідження аргю, жаргону та сленгу. Метод і напрями дослідження» в історіографічному ключі проаналізовано наукові здобутки з теоретичних проблем аргю, жаргону та сленгу європейських й американських учених XIX ст. – початку XXI ст. Зроблено ряд обґрунтованих висновків теоретичного рівня щодо кола питань, які розроблялися в цей період історії науки, зокрема, студіювання соціальних діалектів охоплювало широкий спектр проблем, як-от: а) класифікація, диференціація соціальних діалектів, диференціація сленгу і кенту в історичному аспекті; розмежування загального сленгу і сленгу різних професій, занять і груп; виділення різновидів аргю, жаргону, сленгу, їх зіставлення; б) особливості, характеристика соціальних діалектів, визначення понять *арго*, *жаргон*, *сленг*; в) взаємодія аргю, жаргону, сленгу з іншими рівнями мови. Особливий інтерес становить аналітичний огляд підходів до визначення термінологічного апарату, що ним послуговується соціолінгвістика: допитливий читач дисертації знайде тут чимало цікавого й обов'язково оцінить внесок автора історіографію питань, пов'язаних із визначенням і нормуванням метамови цієї галузі мовознавства. Докладна (наскільки це можливо при обмеженому обсязі дисертаційного тексту) характеристика термінологічної семантики *соціальний діалект*, *арго*, *жаргон*, *сленг*, *кент* в її динаміці, їхня демаркація у працях представників різних шкіл могла би стати розділом у підручнику з історії соціолінгвістики, потреба в якому назріла вже давно.

До речі, у цьому розділі можна було би спеціально акцентувати на семантичній деривації у методі Гастона Ено в його працях із фронтового арго (с. 31–32). Це важливий аспект, дослідження арго, оскільки цей соціальний різновид мови розвивається багато в чому саме завдяки семантичній деривації, обігруванню загальновідомих значень у специфічних контекстах, зумовлених відповідною ситуацією. Це логічно також і з огляду на те, що сам дисертант далі робить слушний висновок про те, що «Існуючі праці не дають достатньо чіткої характеристики змін, що трапилися у французькому арго в ХХ ст. і особливо у кінці ХХ ст., а висвітлюють лише окремі аспекти цього лінгвістичного явища» і відзначає недостатність теоретичних досліджень лінгвоісторіографічного характеру. В цьому дисертант солідаризується з О. О. Овчинниковою, яка звертає увагу на фрагментарність висвітлення питань словотвірної системи і семантичної організації французького арго кінця ХХ ст., що нею хибують відомі сьогодні його описи (с. 32). Отже, виокремлення досягнень французького вченого дозволило би здобувачу обґрунтовано стверджувати, що чіткі уявлення про застосування методики семантичного аналізу арго існували вже на початку ХХ ст.

Слушним видається висновок автора про те, що «до цього часу має місце розходження думок з питань термінології, змішування понять, що обслуговують субстандартну лексику, залишається актуальним питання щодо демаркації понять *арго*, *жаргон* та *сленг*, дуже близьких за своєю семантикою, потребують уточнення й самі дефініції цих понять, оскільки межі між цими мовними стратами досить ефемерні й дифузні, різняться погляди мовознавців і на етимологію термінів *арго*, *жаргон*, *сленг*» (с. 58).

У другому розділі «Арго як об'єкт дослідження в соціолінгвістиці (30-і рр. ХІХ ст. – початок ХХІ ст.)» побудовано детальну історіографію вивчення арго різними лінгвістичними школами за останні два століття. До очевидних здобутків дисертанта віднесемо класифікацію ознак арго (а їх достатньо велика кількість, як і кількість дослідників цієї теми), подану в історіографічному висвітленні. Пор.: 1) наступність, тісний зв'язок між

старими і новими арго; 2) соціально-групова належність; 3) нестабільність, мінливість і водночас наявність основного лексичного фонду арго; 4) поступове зближення різних арго; 5) багатозначність; 6) синонімічність; 7) короткість (лаконічна стислість), образність; 8) вільність від вузької професійної спеціалізації; 9) взаємодія одне з одним і з іншими формами національної мови. Крім того, М. Ю. Руденко на основі вивчення поглядів, висловлених у спеціальній літературі, робить переконливі узагальнення щодо традиції розглядати: а) властивості арго; б) закономірності їхнього формування; в) додаткові функції; г) динаміку його лексикону; г) взаємодію між видами арго. Сама по собі спроба лінгвістично-історіографічного висвітлення комплексу провідних проблем, пов'язаних з арго, це вельми відповідальний крок, який вимагає від дослідника не просто глибокої обізнаності у профільній літературі, а й уміння виділити основне, спільне в різних поглядах на спільну проблему, абстрагуючись від другорядного. І, як нам видається, дисертант упорався із завданням.

Третій розділ «Жаргон у соціолінгвістичних студіях (40-і рр. ХІХ ст. – початок ХХІ ст.)» присвячено історіографії проблем, які стосуються жаргонів, їхній класифікації, специфіки, функцій, походження тощо. Особливо цікавим видається аналітичний розгляд праць, де йдеться про взаємовплив жаргонів і літературної мови (с. 140), розмежування жаргонної лексики й інвективного слововживання (лайливих слів), функції яких не зовсім збігаються (с. 141). Дисертант робить переконливий висновок про багатство історії жаргонів і широкий діапазон їхніх можливостей у плані збагачення мови. Заслуговує на увагу й спостереження автора про наявність «пробілів» у розробленні питань теорії жаргону. Мається на увазі недостатність власне наукової роботи в цьому напрямку в 40-х рр. ХІХ ст. – 20-х рр. ХХ ст. (цей період характеризується збиранням и друком фактичного матеріалу – жаргонної лексики). Ситуація в європейському й американському мовознавстві поступово змінюється, починаючи лише з 30-х рр. ХХ ст., коли з'являються праці з теорії жаргону.

Варті уваги висновки дисертанта про те, що в досліджуваний період історії соціолінгвістики: а) чітка диференціація жаргонів ще не склалася; б) професійні й корпоративні жаргонізми в літературі цього часу визначаються як слова, що входять до складу деяких професійних «мов», позначають широке коло явищ професійного побуту; в) виробляється традиція розглядати злодійський жаргон спільно з іншими жаргонами як явища одного ряду; г) послідовно доводиться теза про постійну еволюцію жаргонів; г) термінологічна традиція соціолінгвістики досі не змогла подолати розбіжності у розумінні жаргону і виробити спільне для різних наукових шкіл його визначення; д) характеристика сутності жаргону здійснюється через суму його рис.

Розділ четвертий «Студіювання сленгу (50-і рр. XIX ст. – початок XXI ст.)», в якому зроблено кілька важливих узагальнень історіографічного спрямування. Зокрема, на досліджуваний період припадають такі зобутки: а) уперше в мовознавстві звернення до особливостей сленгу відбулося у другій половині XIX ст., коли від складання словників і глосаріїв науковці перейшли до наукового аналізу сленгу; б) на цей час припадає окреслення контурів поняття *сленг* і визначення його змісту; в) з'являються підстави для виділення характерних ознак сленгу; г) розробляються питання теорії сленгу. Автор, безперечно, правильно акцентував на особливостях взаємодії сленгу і загальнонародної повсякденної мови, яка не відділена від загального сленгу жорсткими і чітко визначеними межами (с. 191).

У загальних висновках дисертації компактно й вичерпно подано основні результати дослідження.

Не можемо оминати мовчанням спосіб репрезентації матеріалу. Жанр історіографічного дослідження складний тим, що автору потрібно в компактній формі викласти всю суму поглядів, які сформувалися в науці щодо певного кола питань. При цьому опис має охопити основні ракурси різних трактувань (а їх буває дуже багато), перетин, зіткнення чи принципову різницю в позиціях дослідників, тенденції, що створили методичну традицію

тощо. І при цьому важливо не загубитися у великій кількості студій найрізноманітнішого профілю. При такому підході до наукової праці найбільш оптимальним жанром є жанр, свого часу блискуче продемонстрований Хенриком Бірнбаумом у його класичному дослідженні «Праславянський язык: Достижения и проблемы его реконструкции» (М. : Прогресс, 1986: переклад рос. мовою). І, здається, дисертант врахував цей досвід.

Рецензована праця належним чином апробована на 18 наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях; головні здобутки висвітлено в 24 одноосібних публікаціях.

Відзначимо ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації. Дисертація й автореферат оформлені відповідно до вимог, які ставляться до наукових праць такого типу.

Детальне вивчення тексту рецензованої дисертації засвідчує, що ми маємо справу із завершеною оригінальною науковою працею. М. Ю. Руденко висвітлила нові результати у царині соціолінгвістичного дослідження мови в рамках загального мовознавства, практики побудування історіографії соціолінгвістичних проблем, належним чином обґрунтувавши свої погляди і верифікувавши результати як науково достовірні. В цьому переконують мета, завдання, проблематика, методи дослідження, його матеріал (лінгвістичні концепції різних європейських і американських шкіл соціолінгвістики). Дисертація повною мірою відповідає паспорту спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство (формулі спеціальності, напрямам досліджень).

Вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження і поставити ряд питань.

1. Згадуючи погляд В. І. Шерця про багатозначність слова у злодійських мовах, «що містять багато не тільки цікавих, але й дуже важливих лінгвістичних даних. У цих мовах нерідко трапляються слова з протилежними значеннями» (с. 74), автор забуває про праці класиків мовознавства, у яких постулюється думка про те, що багатозначність **загалом** властива будь-якому різновиду мови, і аргументує цей

феномен, використовуючи семантичні потенції слів, їхні можливості до розширення діапазону семантичної деривації. Достатньо згадати такий поширений у різних мовах тип семантичної деривації, як виникнення семи 'військовослужбовець, солдат' у лексеми на позначення взуття: рос. *сапог* 'молодший офіцер' і англ. *boot* 'чобіт' і 'новобранець, салага' у морській піхоті США. І в усіх випадках семантичний дериват виявляється стилістично маркованим, оскільки містить корпоративну оцінку статусу особи, прийняту в мові соціальних груп, об'єднаних спільним фахом, способом життя.

2. При побудуванні історіографії проблеми переважна увага приділяється молодіжним і професійним жаргонам, злодійському та офенському аргю. Однак чомусь мовчанням обійдено жаргон спецслужб (кількома прикладами згадано лише фронтові жаргони), яскравою ілюстрацією якого є, наприклад, лексика роману В. О. Богомоллова «Момент истины (В августе сорок четвертого)», де знаходимо слова і словосполучення із жаргонним значенням, якого вони дістали у мовленні військової контррозвідки «Смерш»: *качать маятник, волкодав, рубить хвост кусками, парш, бабушка приехала, момент истины* тощо.

3. Дисертант згадує тезу Л. О. Ставицької про те, що «До свого складу сленг інкорпорує аргю, групові та інші соціальні жаргонізми, некодифіковану розмовну мову (наприклад, суржик), вульгаризми, неологізми, чужомовні запозичення, територіальні діалектизми. Сленг є вторинним утворенням порівняно з жаргонами і аргю, що адаптують до своїх потреб запозичені одиниці» (с. 189). Однак теза не вписана в систему відношень *арго* – *сленг* – *жаргон*, тому дезорієнтує читача, в якого виникає закономірне питання: аргю включає сленг/жаргон чи навпаки?

Наприклад, академіки АН СРСР В. В. Виноградов та Д. С. Лихачов всю однорідну, певну суму мовних явищ позначали терміном *арго*, який у зарубіжній соціолінгвістиці має найбільш давню традицію вжитку. В. В. Виноградов і надалі ставив знак рівності між *арго* і *жаргон* як синонімами. А в 30-ті роки ХХ ст. він активно застосовується не лише для злодійського аргю, а й до інших соціальних різновидів мови (шулерське аргю,

злодійське арго, мисливська мова, шкільне арго, морський жаргон, бухгалтерський діалект тощо). Термін *арго* здобув стійкі позиції в російській лексикографічній практиці, ставши тут яскравою стилістичною прикметою, і вже у «Толковом словаре русского языка» (1935–1940) за редакцією Д. М. Ушакова слова і вирази «школярського» походження супроводжуються позначкою «шкільне арго». Таким чином, у 30-ті, далі – 50–60 рр. в науці існувала практика вживати щодо мовлення учнів терміни *арго* і *жаргон*. І лише в 70-ті роки ХХ ст. ситуація змінюється (докладніше див.: *Анищенко О. А.* Генезис и функционирование молодежного социолекта в русском языке. – М. : Флинта, 2010).

4. Зрозуміло, що неможливо відстежити всю літературу з досліджуваної проблеми, однак ряд доступних праць, безпосередньо пов'язаних із профілем дисертації, можна було би врахувати. Зокрема, це стосується таких публікацій: *Анищенко О. А.* Генезис и функционирование молодежного социолекта в русском языке. – М. : Флинта, 2010; *Зугумов З. М.* Русскоязычный жаргон. Историко-этимологический, толковый словарь преступного мира. – М. : Книжный мир, 2015.; *Копыленко М. М.* О семантической природе молодежного жаргона // Социолингвистические исследования. – М. : Просвещение, 1976; *Радзиховский Л. А., Мазурова А. И.* Сленг как инструмент остранения // Язык и когнитивная деятельность. – М. : Наука, 1989; *Скребнев Ю. М.* Введение в коллоквиалистику. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1985; *Fauchard J.* Rhyming slang: la rime et la frime // Etudes anglaises. – 1981. – 34, №3; *Goudailler J.-P.* Argolatrie et argotophobie // Langue française. Parlures argotiques. – 1991. – № 90. Особливо вони були б корисні для другого розділу.

Питання виникають саме через те, що в дисертації компактно, як у хорошому докладному довіднику, зібрано й описано весь комплекс проблем цілої галузі соціолінгвістики. Отже:

1. Погодимося із дисертантом у тому, що труднощі у визначенні поняття *slang* зумовлені відсутністю загальноприйнятої дефініції цього мовного явища (с. 35). В цьому переконує реферативний огляд думок різних дослідників,

і сама М. Ю. Руденко робить висновок: «Характер визначення терміна *сленг* англійськими і американськими словниками також відбиває неясність теоретичних концепцій сленгу (див. с. 154, 173). Однак оскільки цьому поняттю присвячено цілий розділ, хотілося б дізнатися про розуміння *сленгу* дисертантом і про відмінність між сленгом, арго і жаргоном. Це питання виникло через те, що в ряді визначень всіх трьох соціолектів їхні характеристики збігаються, і різниця між ними стає незрозумілою (див. с. 38, 41–51, 68–69).

2. Так само хотілось би почути авторську позицію щодо тези Е. Партріджа, який стверджує *взаємодію* різних соціальних діалектів зі сленгом. У дослідженні «Usage and Abusage» цей дослідник робить висновок про «недовге існування лексичних одиниць у рамках різних категорій зниженої лексики і їхній перехід з однієї категорії в іншу [...] і якщо слова з арго дістають більш широкого поширення, то вони поступають у лексику сленгу», а також про те, що «сленг поповнюється внутрішніми запозиченнями з арго злочинців» (с. 162).

3. Дисертант наводить думку Р. А. Спіерса, за яким «Первісно сленг використовувався в середовищі злочинного світу, проте на кінець XVIII ст. поширився за його межами» (с. 147). Думка зрозуміла, однак як вона узгоджується із висловленими в попередніх розділах поглядами про те, що злочинному світу, декласованим елементам властивий такий соціальний різновид мови, як *арго*?

Однак висловлені зауваження мають частковий характер. Вони не стосуються принципово важливих для дисертації концептуальних положень і не впливають на високу оцінку проведеного здобувачем дослідження. Все сказане вище дає нам підстави для висновку, згідно з яким дисертаційна праця «Арго, жаргон і сленг у європейському й американському мовознавстві: історія і сучасний стан дослідження» цілком відповідає вимогам, зазначеним у «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор, Руденко Марина

Юрїївна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Відгук обговорено й затверджено на засіданні кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 7 від 9 квітня 2019 р.).

Офіційний опонент – завідувач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка доктор філологічних наук, професор



О. І. Гляді

9 квітня 2019 р.

Підпис д.філол.н., проф. Гляді Олександра Івановича засвідчую.

Начальник відділу кадрів Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка



С. Є. Полудень

9 квітня 2019 р.